

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ РЕГЛАМЕНТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ІНВЕСТУВАННЯ ОКРЕМИХ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ СПОЛУЧЕНЬ

Столярський О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права*

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: 0009-0007-5874-3869

oleg.stolyarskiy@gmail.com

У статті досліджуються проблемні питання імплементації регламентів Європейського Союзу в національне законодавство України в сфері здійснення інвестування окремих міжнародних транспортних сполучень. Проаналізовано основні регламенти в цій сфері, виявлено окремі нормативно-правові акти України, в яких відображено наслідки імплементації регламентів Європейського Союзу в процесі реалізації інвестування на прикладі окремих міжнародних транспортних сполучень. Детально здійснено дослідження в хронологічному порядку основних Регламентів Ради (ЄЕС) з аналізом ключових положень кожного із них. Виявлено особливості конкретного історичного періоду формування та розвитку нових положень зазначених Регламентів та встановлено їх взаємовплив між собою. Доведено необхідність в імплементації окремих положень Регламентів в національне законодавство України в сфері використання міжнародних транспортних коридорів. Зауважено та наголошено на пріоритетних напрямках розвитку міжнародних транспортних сполучень за участю України в контексті взятих на себе міжнародних зобов'язань перед ЄС. Наведено авторські пропозиції щодо прийняття нових двосторонніх договорів України як з державами-членами ЄС, так і з усіма іншими державами не членами, з якими Україна співпрацює в досліджуваній сфері відносин з акцентом на усі можливі застереження про публічний порядок в Україні в контексті як надання нашої території для транзитних коридорів, так і в аспекті розвитку нових міжнародних сполучень, особливо враховуючи сучасні загрози в умовах воєнної агресії росії щодо нашої держави.

Ключові слова: імплементація, регламенти, Європейський Союз, національне законодавство України, міжнародні транспортні сполучення.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Законодавча база Європейського Союзу щодо транспортної галузі складається із договорів про заснування ЄЕС та ЄС, директив, регламентів та інших нормативних актів, які приймаються інституціями ЄС. Крім безпосередньо законодавства ЄС, правовідносини його членів у сфері транспорту регулюються нормами міжнародного транспортного і митного права, що викладені у європейських конвенціях та угодах, міжнародних конвенціях та багатосторонніх угодах, розроблених під егідою Комітету з внутрішнього транспорту Європейської Економічної комісії ООН. Цим Комітетом розроблено понад п'ятдесят угод, конвенцій і протоколів до конвенцій у галузі транспорту. Такі документи стосуються питань інфраструктури транспорту, дорожнього руху та дорожніх знаків і сигналів, дорожніх транспортних засобів, правових документів у сфері транспорту, полегшення умов перевезення, внутрішнього судноплавства, перевезення небезпечних вантажів і швидкопсувних харчових продуктів тощо. На основі цих нормативних документів, укладаються двосторонні угоди про міжнародне сполучення, про міжнародні перевезення вантажів і пасажирів між країнами, в яких більш детально визначаються усі питання, що відносяться до організації та здійснення цих перевезень. На регіональному рівні, законодавство ЄС в сфері транспортної інфраструктури спрямовано, в основному, на визначення розмірів фінансової допомоги Співтовариства у розбудову інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Загалом в такому формуванні обраної проблематики в Україні досліджень не має і це здійснюється вперше. Серед невіршених раніше частин слід виділити аналіз імплементації регламентів Європейського Союзу в національне законодавство України в сфері здійснення інвестування окремих міжнародних транспортних сполучень.

Формування мети статті. Метою написання цієї статті є визначення особливостей імплементації норм права ЄС в національне законодавство України в сфері здійснення інвестування проектів розвитку та реконструкції транспортних мереж

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основною метою ЄС є створення простору без внутрішніх кордонів, на якому відбувається вільне переміщення робочої сили, товарів, послуг і капіталів. Втілення ідей щодо спільного транспортного ринку з правової точки зору проводиться шляхом видання нормативних актів шляхом імплементації правових відносин в усіх державах – членах ЄС, а також шляхом дотримання загальноєвропейських угод і конвенцій, до яких приєдналися ці країни.

Додаток до Регламенту Ради (ЄЕС) № 1108/70 від 4.06.70 р. щодо введення облікової системи витрат на інфраструктуру залізничного, автомобільного і внутрішнього водного транспорту (Регламент, 1970) визначає такі статті витрат: витрати на капіталовкладення (витрати на нове будівництво, розширення, реконструкцію та поновлення); поточні витрати (витрати на підтримку та операцію); витрати на підтримку у відповідному стані поверхні дороги; інші поточні витрати; витрати на дорожню поліцію; загальні витрати.

Регламент Ради (ЄЕС) № 1107/70 від 4 червня 1970 р. «Про надання допомоги залізничному, автомобільному та внутрішньому водному транспорту» (Регламент, 1970) передбачає, що якщо допомога стосується інвестування у інфраструктуру, обладнання для перевантаження чи комбінованих перевезень, то вона не може перевищувати 50% від загальної кількості інвестицій. Допомога може бути також у вигляді досліджень з метою підвищення рентабельності транспортних систем та розвитку технологій.

Регламент Ради (ЄЕС) № 1889/84 від 26 червня 1984 р. про запровадження спеціальних заходів, які відносяться до транспортної інфраструктури (Регламент, 1970), визначив обсяг допомоги Великій Британії у 461 млн. еко та ФРН 10 млн. еко (60% громадських витрат).

Регламент Ради (ЄЕС) № 3600/82 від 30.12.1982 р. у сфері надання обмеженої допомоги щодо транспортної інфраструктури (Регламент, 1982) встановив, що комісія ЄЕС надає фінансову допомогу будівництву станції Домодосса в Італії, дороги Евзоні-Волос у Греції та відлагодженню каналу між Великою Британією та Францією у розмірі 15% проект.

Регламент Ради (ЄЕС) 4059/86/ЕЕС від 22 грудня 1986 р. щодо надання фінансової Підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури (Регламент, 1986) визначна 21 проект з покращення транспортної інфраструктури. Фінансова допомога не має перевищувати 25% від загальних витрат на кожний проект та 50% на дослідження. Авансові платежі не перевищують 40% внеску Співтовариства.

Регламент Ради (ЄЕС) 4070/87 від 22.12.1987 р. щодо надання фінансової підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури (Регламент, 1987) визначив 5 підготовчих досліджень перед будівництвом проектів та 12 проектів основних транзитних маршрутів, включаючи ті, що проходять територією держав, які не є членами ЄЕС (Греція, Югославія тощо). Розміри допомоги: фінансова допомога не має перевищувати 25% від загальних витрат на кожний проект та 50% на дослідження. Авансові платежі не перевищують 40% внеску Співтовариства.

Регламент Ради (ЄЕС) 4048/88 від 19.12.1988 р. щодо надання фінансової підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури (Регламент, 1988) визначив 11 проектів та ті самі розміри допомоги: фінансова допомога не повинна перевищувати 25% від загальних витрат на кожний проект та 50% на дослідження. Авансові платежі не перевищують 40% внеску Співтовариства.

Європейський Союз прийняв Директиву 2236/95 від 18 вересня 1995 р., що визначає правила надання Співтовариством фінансової допомоги у сфері Транс'європейських мереж (Регламент, 1995). Головними її принципами є СС фінансує тільки офіційно затверджені проекти та зафіксовані на карті дороги; ЄС фінансує не більше 50% вартості НДР та 10% вартості робіт; має зберігатися баланс між державними та приватними секторами фінансування, до кожного проекту повинна включатися екологічна складова; на проект повинні бути фінансові гарантії; проект повинен включати складові інших політик ЄС – екологічної, конкурентної; кожний проект оцінюється за Його значимістю.

Регламент Ради (ЄС) 1655/99 від 19 липня 1999 р. про внесення змін та доповнень до Регламенту (ЄС) № 2236/95 (Регламент, 1999) на період 2000-2006 рр. включив ряд нових позицій.

Так, верхня межа фінансування, починаючи з 2003 р., складає 20% проекту (для навігаційних систем), до 2006 р. на розвиток транс" європейської транспортної мережі буде витрачено 4600 млн. євро.

55% буде направлятися на проекти розвитку залізниць і лише 25% – на розвиток автомобільного транспорту. Передбачається залучити Європейський інвестиційний фонд. Формами допомоги є: участь Співдружності у фінансуванні досліджень проектів; субсидії на відшкодування процентних ставок на кредити Європейського Інвестиційного банку (ЄБ); внески до гарантій за кредити ЄТБ; прямі внески у пакети інвестицій; участь ризикового капіталу у межах 1% від загальної суми фінансування, після 2006 р. ця межа може бути збільшена до 2%.

Регламент (С) № 807/2004 Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. щодо змін Директиви № 2236/95 (Регламент, 2004), що формулює загальні правила надання фінансової допомоги в галузі розвитку транс'європейської мережі, визначає пріоритетними проектами прикордонні пункти пропуску з сусідніми країнами.

Таким чином, в результаті імплементації Україною вищезазначених норм права ЄС в цій сфері стало прийняття наступних нормативно-правових актів:

1. Про концесію на будівництво та реконструкцію автомобільних доріг: Указ Президента України від 4 липня 1998 р. № 735/98.

2. Про затвердження типового концесійного договору та порядку переведення наданої у концесію автомобільної дороги до розряду платних: постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1998 р. № 1624.

3. Про затвердження Порядку визначення об'єктів концесії на будівництво та реконструкцію автомобільних доріг і Порядку проведення концесійного конкурсу на будівництво та реконструкцію автомобільних доріг: постанова Кабінету Міністрів від 6 січня 1999 р. № 25.

4. Про порядок переведення автомобільної дороги у розряд платних: постанова Кабінету Міністрів від 31 березня 1999 р.

5. Про концесії: Закон України від 16 липня 1999 р. № 997-XIV.

6. Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг: Закон України від 14 грудня 1999 р. № 1286-XIV.

7. Про затвердження Типового концесійного договору: постанова Кабінету Міністрів від 12 квітня 2000 р. № 643.

8. Про реєстр концесійних договорів: постанова Кабінету Міністрів від 18 січня 2000 р. № 72.

9. Про затвердження Методики розрахунку концесійних платежів: постанова Кабінету Міністрів від 12 квітня 2000 р. № 639.

10. Про затвердження Положення про проведення концесійного конкурсу та укладення концесійних договорів на об'єкти права державної і комунальної власності, які надаються у концесію: постанова Кабінету Міністрів від 12 квітня 2000 р. № 642.

11. Про затвердження Порядку визначення об'єктів концесії, концесіонерам яких можуть надаватися пільги щодо концесійних платежів, дотації, компенсації та умови їх надання: постанова Кабінету Міністрів від 13 липня 2000 р. № 1114.

12. Про затвердження Типового концесійного договору на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2000 р. № 1519.

13. Про затвердження Порядку проведення типового концесійного конкурсу на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2000 р. № 1520.

Загалом, слід зазначити, що в Україні створена та кожних 5 років оновлюється імплементаційна нормативно-правова база щодо розвитку мережі транс'європейських міжнародних транспортних коридорів. Хронологічно це виглядає так:

1998 рік – затверджена Програма створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні від 1998 по 2005 роки (Постанова, 1998).

2006 рік – затверджена Програма розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні на 2006–2010 роки (Постанова, 2006).

2010 рік – схвалена Концепція Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки (Розпорядження, 2010).

2016 рік – затверджена Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки (Постанова, 2016).

2021 рік – затверджена Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 роки (Постанова, 2021).

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку.

Загалом, слід наголосити на тому, що в ЄС процедура надання фінансової підтримки регіонів базується на типологізації територій Європи. В рамках структурної та регіональної політики ЄС проведена класифікація адміністративних одиниць на мезо-, макро- та мікрорівні. З метою порівняння регіонів та проведення статистик в рамках Європейського Союзу офіційно прийнято визначення NUTS – номенклатура територіальних статистичних одиниць. При цьому, виходячи з принципу компліментарності,

менші статистичні одиниці входять складовими частинами в більш великі: NUTS – територіальні одиниці найбільш великих областей (регіонів, економічних районів); NUTS 2 – територіальні одиниці, що відповідають середній ланці адміністративно-територіального поділу країн (у середньому на території цих одиниць проживає 89 млн чоловік); NUTS 3 – територіальні одиниці, що відповідають нижчій ланці адміністративно-територіального поділу країни (району) (у середньому на території цих одиниць проживає 410 тис. жителів); NUTS 4 – територіальні одиниць районів та мікрорайонів; NUTS 5 – територіальні одиниці на рівні населених пунктів.

Для кожного регіонального рівня виділені цілі розвитку, що є пріоритетами регіонально: політики та фінансуються ЄС. Європейський фонд регіонального розвитку фінансує програми розвитку найбільш відсталих та депресивних регіонів, тобто тих, що зазнали структурної перебудови. Критеріями віднесення до перших є: низька інвестиційна активність, рівень безробіття вище за середній; недостатній рівень розвитку послуг; низький рівень розвитку базової інфраструктури. Критеріями внесення до депресивних регіонів є: реструктуризація промисловості, втрата традиційної діяльності в аграрних сферах; проблеми у секторі рибальства. З цього фонду передбачається фінансувати транскордонне та міжрегіональне співробітництво, а також укріплення зовнішніх кордонів країн – кандидатів до вступу у ЄС.

Таким чином, на підставі усього вищезазначеного пропонується розробити Україні нові двосторонні договори як з державами-членами ЄС, так і з усіма іншими державами не членами, з якими Україна співпрацює в досліджуваній сфері відносин з акцентом на усі можливі застереження про публічний порядок в Україні в контексті як надання нашої території для транзитних коридорів, так і в аспекті розвитку нових міжнародних сполучень, особливо враховуючи сучасні загрози в умовах воєнної агресії росії щодо нашої держави.

Stolyarskiy O. Implementation of the regulations of the European Union into the national legislation of Ukraine in the field of investment in certain international transport connections

The article examines the problematic issues of the implementation of European Union regulations into the national legislation of Ukraine in the sphere of investment in certain international transport connections. The main regulations in this area have been analyzed, and individual normative legal acts of Ukraine have been identified, which reflect the consequences of the implementation of the European Union regulations in the process of investment implementation using the example of certain international transport connections. A detailed study was carried out in chronological order of the main Regulations of the Council (EEC) with an analysis of the key provisions of each of them. The peculiarities of the specific historical period of the formation and development of the new provisions of the mentioned Regulations have been identified, and their mutual influence has been established. The need to implement certain provisions of the Regulations into the national legislation of Ukraine in the sphere of using international transport corridors has been proven. The priority directions of the development of international transport links with the participation of Ukraine in the context of the assumed international obligations to the EU were noted and emphasized. The author's proposals regarding the adoption of new bilateral treaties of Ukraine both with EU member states and with all other non-member states with which Ukraine cooperates in the investigated sphere of relations with an emphasis on all possible reservations about public order in Ukraine in the context of providing our territory for transit corridors as well as in the aspect of the development of new international connections, especially taking into account the current threats in the conditions of Russia's military aggression against our country.

Key words: implementation, regulations, European Union, national legislation of Ukraine, international transport connections.

Література:

1. Регламент Ради 1108/70/ЄЕС від 04.06.70 щодо введення облікової системи витрат на інфраструктуру залізничного, автомобільного і внутрішнього водного транспорту. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
2. Регламент Ради 1107/70/ЄЕС від 4 червня 1970 р. про надання допомоги залізничному, автомобільному та внутрішньому водному транспорту. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
3. Регламент Ради 1889/84/ЄЕС від 26 червня 1984 р. про запровадження спеціальних заходів в інтересах Спільнот, які відносяться до транспортної інфраструктури. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>

4. Регламент Ради 3600/82/ЄЕС від 30.12.1982 р. щодо надання обмеженої допомоги у сфері транспортної інфраструктури DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
5. Регламент Ради 4059/86/ЄЕС від 22 грудня 1986 р. щодо надання фінансової підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
6. Регламент Ради 4070/87/ЄЕС від 22.12.1987 р. щодо надання фінансової підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
7. Регламент Ради 4048/88/ЄЕС від 19.12.1988 р. щодо надання фінансової підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
8. Директива 2236/95/ЄС від 18 вересня 1995 р., що визначає правила надання Співтовариством фінансової допомоги у сфері Транс'європейських мереж. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
9. Регламент Ради 1655/99/ЄС від 19 липня 1999 р. про внесення змін та доповнень до Регламенту 2236/95/ЄС DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
10. Регламент Європейського Парламенту та Ради 807/2004/ЄС від 21 квітня 2004 р. щодо змін Директиви 2236/95/ЄС. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
11. КМУ від 20 березня 1998 р. N 346 Про затвердження Програми створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні Із змінами і доповненнями, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 1 липня 2002 року N 878, від 4 вересня 2003 року N 1402, від 29 жовтня 2003 року N 1688, від 25 серпня 2004 року N 1118 від 3 серпня 2005 року N 710 DOI: https://www.mdoffice.com.ua/ua/0038/aMDODoc.html?p_file=84&p_page=54&context=
12. Постанова КМУ від 12 квітня 2006 р. N 496 Про затвердження Програми розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні на 2006–2010 роки. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2006-%D0%BF#Text>
13. Розпорядження КМУ від 15 вересня 2010 р. № 1838-р Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки DOI: <https://www.kmu.gov.ua/pras/243653112>
14. Постанова КМУ від 23 серпня 2016 р. № 554 Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF#Text>
15. Постанова КМУ від 14 квітня 2021 р. № 408 Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 роки. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text>

References:

1. Council Regulation 1108/70/EEC dated 04.06.70 regarding the introduction of an accounting system of costs for railway, road and inland water transport infrastructure. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
2. Council Regulation 1107/70/EEC of June 4, 1970 on assistance to rail, road and inland waterway transport. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
3. Council Regulation 1889/84/EEC of June 26, 1984 on the introduction of special measures in the interests of the Communities relating to transport infrastructure. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
4. Council Regulation 3600/82/EEC of 12/30/1982 on the provision of limited assistance in the field of transport infrastructure DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
5. Council Regulation 4059/86/EEC of December 22, 1986 on providing financial support to projects in the field of transport infrastructure. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
6. Council Regulation 4070/87/EEC dated 22.12.1987 on providing financial support to projects in the field of transport infrastructure DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/regulation-radi-es>
7. Council Regulation 4048/88/EEC dated 19.12.1988 on providing financial support to projects in the field of transport infrastructure DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/regulation-radi-es>
8. Directive 2236/95/EC of September 18, 1995 p., which defines the rules for the provision of financial assistance by the Community in the field of Trans-European networks. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>

9. Council Regulation 1655/99/EC dated July 19, 1999 on amendments and additions to Regulation 2236/95/EC DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/regulation-radi-es>
10. Regulation of the European Parliament and of the Council 807/2004/EC of April 21, 2004 on amendments to Directive 2236/95/EC. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
11. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 20, 1998 No. 346 On Approval of the Program for the Creation and Operation of the National Network of International Transport Corridors in Ukraine With Changes and Supplements Made by Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 1, 2002 No. 878, of September 4, 2003 No. 1402, dated October 29, 2003 N 1688, dated August 25, 2004 N 1118 dated August 3, 2005 N 710 DOI: https://www.mdoffice.com.ua/ua/0038/aMDODoc.html?p_file=84&p_page=54&context=12.
12. Resolution of the CMU of April 12, 2006 No. 496 On approval of the Program for the Development of the National Network of International Transport Corridors in Ukraine for 2006–2010. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2006-%D0%BF#Text>
13. Decree of the CMU dated September 15, 2010 No. 1838-r On approval of the Concept of the State Program for the Development of Cross-Border Cooperation for 2011–2015 DOI: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243653112>
14. Resolution of the CMU dated August 23, 2016 No. 554 On the approval of the State program for the development of cross-border cooperation for 2016–2020 DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF#Text>
15. Resolution of the CMU of April 14, 2021 No. 408 On the approval of the State program for the development of cross-border cooperation for 2021–2027. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text>

Стаття надійшла до редакції 01.04.2024

Стаття рекомендована до друку 23.05.2024